

УДК 378.14

БЄЛЯЛОВ Т.Е., РУСІНА Ю.О.

Київський національний університет технологій та дизайну

АВТОНОМНИЙ УНІВЕРСИТЕТ У СИСТЕМІ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Мета. Виявлення та дослідження головних завдань, переваг та проблемних аспектів автономізації ВНЗ в Україні.

Методика. В процесі дослідження було використано системний підхід. За для розкриття всіх аспектів наукової проблеми були застосовані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: діалектичний, аналізу і синтезу, порівняльного аналізу, узагальнення результатів.

Результати. Виявлено та проаналізовано досягнення і ключові проблеми у сфері автономізації ВНЗ, досліджено, запропоновані різними країнами, шляхи подолання труднощів у сфері автономізації. Аналіз проблеми університетської автономії й академічних свобод показав, що й у розвинених країнах це завдання вимагає додаткових обґрунтувань, оскільки останнім часом з'явилися нові фактори, що ускладнили пошук оптимальних рішень, які задовольняли б державу, академічне співтовариство, суспільство в цілому.

Наукова новизна. Вплив сучасних світових тенденцій у сфері університетської автономії на систему вищої освіти в Україні.

Практична значимість. На основі проведеного дослідження запропоновано комплекс заходів, які сприятимуть становленню автономності українських вищих навчальних закладів в контексті європейського досвіду університетської автономії.

Ключові слова: автономія університету, академічна свобода, фінансова автономія.

Вступ. Однією з важливих історичних підвалин демократії в Європі є університетська автономія. Плюралізм і життєздатність європейської системи освіти значною мірою завдячують тому, що однією з її базових складових є автономні університети. Реформа вітчизняної науки та освіти повинна відповідати сучасним потребам розвитку суспільства. А саме – забезпечувати модернізацію національної системи освіти шляхом підвищення якості і сприянню конкурентоспроможності вітчизняних освітніх послуг на європейському ринку.

Постановка завдання. У міжнародній практиці автономія університету ґрунтується на принципі дотримання академічних свобод. Академічні свободи – це самостійність суб'єктів навчального процесу в максимально припустимих межах, прояв паритетності у стосунках викладачів і студентів, максимально демократична процедура навчання, право студента вибирати навчальні курси поза певним обсягом обов'язкових, а також викладача, право кафедри і викладача формувати зміст навчальної дисципліни, право викладачів вибирати керівників

факультету, закладу, а також самостійність ВНЗ в організації навчального процесу тощо. Рівень і характер академічних свобод є показником, який характеризує реформи у вищій освіті будь-якої країни.

Основний матеріал. Університетська автономія сприятиме:

- реалізації курсу України на європейську інтеграцію;
- підвищенню якості підготовки фахівців, їхньої конкурентоспроможності та відповідальності перед суспільством;
- підвищенню стандартів інтелектуальної творчості;
- реальному зв'язку академічної та університетської науки.

Невід'ємною частиною автономії університетів є їхня фінансова складова.

Лімска декларація визначає три ключові аспекти фінансової автономії університетів:

1) фінансову незалежність та можливість формувати самостійно, у пов'язаних видах діяльності, власну поведінку як складову сутності змісту автономії університетів;

2) держави повинні вживати усіх можливих заходів для планування, організації і запровадження безплатної системи вищої освіти для усіх випускників середніх навчальних закладів та інших людей, які можуть довести здатність навчатися на цьому рівні;

3) ефективне використання академічної свободи і погодження із відповідальністю потребує високого ступеня гарантій автономності вищих навчальних закладів. Тому держави зобов'язані не втручатися в автономію вищих навчальних закладів і запобігати втручанням інших сил суспільства.

Натомість, мало спільного з цим має ситуація у вітчизняній вищій освіті, в якій питання фінансування вищих навчальних закладів (далі — ВНЗ) здійснюється, по суті, в ручному режимі за незрозумілими критеріями державного замовлення через «прокрустове ложе» трансакцій Державного казначейства. Тим більше, що в умовах рецесії національної економіки централізована система розрахунків через Державне казначейство призводить до затримки розрахунків ВНЗ, що істотно обмежує їхні фінансові можливості. Це найболючіша реперна точка університетської автономії в Україні, яка нівелює сутність її змісту і сьогодні є нездоланною в існуючій системі координат правового регулювання вищої освіти.

Автономія є одним із трьох основоположних принципів діяльності європейських університетів, що закріплено Великою Хартією Університетів, яку підписали вже майже 400 ректорів вищих навчальних закладів, 14 із яких – українські. При цьому розуміння самого поняття автономії, її широти, способів діяльності в умовах автономії є різним

залежно від країни, історичних передумов, традицій і культури в самих університетах, форм власності, загальної ситуації в країні.

Ситуація з фінансовою автономією ВНЗ та державним замовленням в Україні складається наступним чином. В Україні з незрозумілих причин питання державного замовлення регулюється окремим законом, хоча предмет регулювання стосується, власне, ключових фінансових аспектів у системі вищої освіти. Адже, виходячи з державного замовлення, йде процес фінансування ВНЗ. Сам Закон про формування і розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (далі — Закон про держзамовлення, ЗпДЗ) містить всього чотири статті, одна з яких регулює порядок набрання ним чинності, хоча його положення могли знайти своє місце у Законі про вищу освіту (далі — ЗпВО). Звісно ж, що тут існують рамки, визначені у статті 64.1(4) ЗпВО, яке умовно можна назвати правилом 100/10.000 або 180/10.000: фінансування ВНЗ I-II ступеня акредитації, виходячи із показника 100 студентів на 10 тис. населення, а ВНЗ III-IV – 180 студентів на 10 тис. населення.

Основна проблема визначення державного замовлення полягає в тому, що це є питання законодавчого регулювання меж автономії університетів. Як основоположна свобода, автономія університетів може бути обмежена на підставі закону, повинна бути достатньою і доречною для досягнення легітимних цілей — забезпечення якості освіти, зокрема — освітніх послуг відповідно до належної правової процедури.

Однак за своїм характером ЗпДЗ є рамковим законом, оскільки він навіть не визначає критерії формування комісій з держзамовлення, не говорячи вже про засади організації та процедури їхньої діяльності, відсилаючи ці питання до підзаконного акту, тобто до Порядку про державне замовлення; також, виходячи з цього, затверджується Методика орієнтованої середньої вартості підготовки одного кваліфікованого робітника, фахівця, аспіранта, доктора.

Європейський і світовий досвід визначається наступними критеріями. Основні напрямки розвитку систем вищої освіти в розвинених країнах багато в чому визначалися двома головними тенденціями: централізацією управління й диверсифікованістю типів ВНЗ і їхніх навчальних програм, що супроводжувалося децентралізацією управління на регіональних і муніципальному рівнях. Централізація в загальнонаціональному масштабі була обумовлена зростанням ролі вищої освіти в забезпеченні конкурентоспроможності країн на світових ринках, зростанням витрат на вищу освіту й необхідністю у зв'язку із цим твердого контролю за витратою державою

коштів, а також підвищеними вимогами до якості навчання й наукових досліджень.

Централізація управління вищою освітою знайшла своє конкретне вираження в розробці загальнонаціональної політики в цій сфері, стратегії розвитку університетів і інших вищих навчальних закладів, установленні пріоритетів при розподілі фінансових ресурсів, здійсненні державних програм надання допомоги студентам. Ці завдання вирішувалися центральними органами державного управління у сфері вищої освіти: у США – міністерством освіти, у Японії – міністерством освіти, науки й культури, у Великобританії – міністерством освіти й науки, у Франції – міністерством національної освіти, у ФРН – федеральним міністерством науки й освіти.

Регіональні органи управління включають плани розвитку вищої освіти в плани економічного розвитку регіонів. У багатьох країнах у сфері освіти функціонують координуючі органи – у США, наприклад, координаційні ради в ряді штатів, у ФРН – постійна конференція міністрів земель, у Франції – національна рада вищої освіти й наукових досліджень, у Великобританії – комітет віце-канцлерів і ректорів університетів тощо. Державний контроль при цьому є одним з методів управління, а автономія ВНЗ – однією з функцій управління.

Уже на початку ХХ століття університетська автономія стала для всіх європейських університетів академічною традицією. Одержуючи автономію, університети беруть на себе відповідальність за якість навчання й наукових досліджень. Ряд фахівців на Заході стверджує, що такі зміни у взаєминах уряду й університетів обумовлені ідеєю “економічного раціоналізму”, відповідно до якої ринкові механізми швидше, ніж держава, підвищують ефективність управління університетами.

Відштовхуючись від накопиченого досвіду, можна виділити основні елементи поняття автономії, успіх у яких може бути забезпечений досягненням балансу прав і відповідальності між державою і університетами:

1. Наукова автономія.
2. Освітня автономія.
3. Адміністративна автономія.
4. Фінансова автономія.

Насамкінець потрібно акцентувати, що в основі процесу становлення автономізації ВНЗ повинне лежати усвідомлення, що автономія, це не лише право, а навіть більшою мірою зростання відповідальності університету і кожного його співробітника перед суспільством у цілому.

Висновки. Аналіз проблеми університетської автономії й академічних свобод свідчить, що й у розвинених країнах ця проблема вимагає додаткових обґрунтувань. Тим більше, що останнім часом з'явилися нові фактори, що ускладнили пошук оптимальних рішень, які задовольняли б державу, академічне співтовариство, суспільство в цілому. Найважливішим із цих факторів є тенденція до масовості вищої освіти. В цих умовах держава, зацікавлена в зміцненні позицій країни у світі, не може повністю відмовитися від втручання у справи вищої школи. Світовий досвід підтверджує, що хоча використання ринкових відносин змушує комерційні організації в сфері освіти діяти відповідально, за допомогою одних лише ринкових принципів виявити й повно реалізувати потреби суспільства в підготовці фахівців неможливо.

Ефективний розвиток автономії ВНЗ в Україні на основі європейського і світового досвіду вимагає здійснення наступних кроків:

1. Розробка і прийняття законодавчих актів, які нададуть легітимності процесам лібералізації системи управління вищою освітою, збільшення автономії ВНЗ. Делегування частини управлінських компетенцій з центрального рівня на місцевий, децентралізація освітньої системи.

2. Сприяння і стимуляція розвитку ВНЗ як активних суб'єктів ринку і пов'язане з цим засвоєння нових практик: отримання кредитів, укладання договорів з промисловими корпораціями, створення комерційних програм і дочірніх учбових закладів спільно з іншими університетами.

3. Зміцнення та розвиток європейсько-інтеграційної функції університетів, соціально-економічне заохочення інтеграції університетів в європейський освітній простір.

4. Створення і розвиток інституції організацій-посередників, яким держава (МОН України) делегує частину власних повноважень, а вищі навчальні заклади відчужують частину своєї автономії.

5. Запровадження практики незалежного оцінювання діяльності ВНЗ із залученням зарубіжних експертів, на основі якого визначати обсяги фінансування.

6. Розробка критеріїв формування рейтингів вищих навчальних закладів, що відповідатимуть світовій і європейській практиці.

Список використаних джерел

1. Глобальные трансформации и стратегии развития: Монография. / Белорус О., Лукьяненко Д. и др. - К.: Ориане, 2012. - 424с. (Перевод с украинского издания 2012 года).
2. Конституція України // zakon.rada.gov.ua.
3. Навчання у ВНЗ очима студентів (Загальноукраїнське опитування студентів). – Фонд Демократичні ініціативи ім. І. Кучеріва, 2011. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/polls/2011-year/erthet5yk7tl;htm>
4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 29. – Ст. 377.
6. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // zakon.rada.gov.ua.
7. Про основи національної безпеки України: Закон України // Офіційний Вісник України. — 2013. — № 29. — Ст. 1433.
8. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26 січня 1993 р. № 2939-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 13. – Ст. 110.
9. Рейтинг прозорості національних внз. – Центр дослідження суспільства, 2014. – с. 12.
10. Official web-site of Higher Education Funding Council for England [<http://www.hefce.ac.uk/>];
11. Transparent Approach to Costing Guidance. – The Joint Costing and Pricing Steering Group. [<http://www.jcpsg.ac.uk/guidance/>];
12. University Autonomy in Europe. European University Association. [<http://www.university-autonomy.eu/>];

АВТОНОМНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННЫХ ОБЩЕСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ

БЕЛЯЛОВ Т.Э., РУСИНА Ю.А.

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Цель. Выявление и исследование главных заданий, преимуществ и проблемных аспектов автономизации Высших учебных заведений в Украине.

Методика. В процессе исследования был использован системный подход. Для раскрытия всех аспектов научной проблемы были применены общенаучные и специальные методы исследования: диалектический, анализа и синтеза, сравнительного анализа, обобщения результатов.

Результаты. Проанализированы достижения и ключевые проблемы в сфере автономизации ВУЗов; исследованы, предложенные разными странами, пути преодоления трудностей при переходе к

автономии. Анализ проблематики университетской автономии и академических свобод показал, что и в развитых странах эта задача требует дополнительных обоснований, поскольку в последнее время появились новые факторы, которые усложнили поиск оптимальных решений, удовлетворяющих государство, академическое содружество, общество в целом.

Научная новизна. Влияние современных мировых тенденций в сфере университетской автономии на систему высшего образования в Украине.

Практическая значимость. На основе проведенного исследования предложен комплекс мероприятий, которые будут способствовать становлению автономности украинских высших учебных заведений в контексте европейского опыта университетской автономии.

Ключевые слова: *автономия университета, академическая свобода, финансовая автономия.*

AUTONOMOUS UNIVERSITY IN THE CURRENT SOCIO-ECONOMIC RELATIONS

BELYALOV T.E., RUSINA J.O.

Kyiv National University Technologies And Design

Purpose. Detection and research of the main objectives, benefits and problematic aspects of university autonomy in Ukraine.

Methodology. The study used a systematic approach. Over-disclosure for all aspects of scientific problems have been applied general scientific and special methods: dialectical, analysis and synthesis, comparative analysis, synthesis results.

Findings. Detected and analyzed achievements and key issues in the autonomy of universities, research proposed by different countries, ways of overcoming difficulties in autonomy. Analysis of the problem of university autonomy and academic freedom has shown that in developed countries, this task requires additional studies, since recently; new factors have complicated the search for optimal solutions that would meet the state academic community and society in general.

Originality. The impact of the current global trends in university autonomy in the higher education system in Ukraine.

The practical value. Based on the study proposed a set of measures that will promote the establishment of Ukrainian autonomy of higher education institutions in the context of the European experience of university autonomy.

Keywords: *university autonomy, academic freedom, financial autonomy.*